

ריח הדרים

לאחרונה שלח נתן שחם ידו כמעט בכל סוגי היצירה הספרותית: רומן ודרמה, ספרות ילדים וסיפור קצר. ספריו מופיעים דחופים בזה אחר זה. לא כאן המקום לדון במכלול יצירתו, אולם באסופת סיפורים זו נותנת את אותותיה הבהילות להדפיס מה שעתידה הושם במגירה. זהו אוסף סיפורים שהקשר ביניהם מקרי ביותר, באותה מידה מקרי הוא שמו של אוסף זה ואין בו כדי להעיד על נושא הסיפורים, אוירתם או משמעותם, אף ספק רב אם יאה הוא לאותו סיפור ששמו נקרא על הספר.

נ. שחם, איש הפלמ"ח לשעבר וחבר קיבוץ שהשקפת-עולמו היא ציונית-מארכסיסטית בהווה, מתעלם לאחרונה מן ההוויה בה הוא מושרש.

בספריו האחרונים ניסה לתת "כיסוי" נארא-טביאדיאולוגי לרבדי הוויה שתנועתו עוקבת אחר המתהווה בהם, הוא "כיסיה", למשל, את המשבר האידיאולוגי בסולין הקומוניסטית וניסה לתת ביטוי חדש לאוויר רתה ולהתרחשויותיה של תקופת "העליה השלישית", תקופה בה עגונה ראשית היצירה של תנועתו; הוא התחקה גם אחר הפרוב-למטיקה של ההתישבות בעריפיתוח. בספרו האחרון נחפז נ. שחם לכתוב על ישראלים באפריקה, על הלהיטות אחר כדורגל שפשתה בחוגים אינטלקטואליים, ועל חדירתה של אווירת "השגור" אף לחוגים ששמרו מהוה מהוית התקופה האידיאלית של ימי המנדט. ניתן היה לשער שלא באו נושאים אקטור אליים אלה כדי לשמש מסגרת לדיון אינטלקטואלי בתמורות המתהוות בחברתנו, שהרי נ. שחם מקובל כמי שעיקר כוחו בהצגת בעיות — ולא היא. אמנם ניסה נ. שחם להתגבר על קשיי עיצובו של סיפור מעשה מתקבל על הדעת ועל הוסר-האונים שלו בתיאור מהימן של גוף היצוני ופנימי, עלידי שהכביר עליו ניתוחים ספבדר פסיכולוגיים ופסבדו-סוציולוגיים; אלא שהוא לא הסתפק בכך ושם דברים בפי גיבוריו, והללו, למרות השוני שביניהם, כולם מת-נבאים באותו סגנון של משפטים מורכבים

הנובלות הם מקוריים, ואין ספק שאילו עמד ברטוב בתכנית שהתווה לו היה מוסיף עוד גון בדרך בחינתה של הספרות את עמידת האדם החי מול גילוייו של המוות, אולם הרגשה שברטוב חסר-אונים הוא בבואו להתמודד עם הסיטואציות המורכבות שבדה מלווה את הקורא מראשית הקריאה עד סופה.

ב"לב חכמים" נפתה ברטוב לתאר את החברה הקיבוצית, שהיא תפאורה לעלילה המרכזית. הוא מכביר פרטים שקישורם מקרי, העלילה המרכזית נבלעת בשפע זה של פרטים, עד שבהגיעה לשיאה כושל ברטוב ואין כוחו עומד לו לתאור התבקעותה של מסכת האבל של הקיבוץ, שחגו הושבת בשל מות אלפרד.

פגישת המחבר עם הרוצח הנורא של ימי-ילדותו באה באקראי, ושוב מתואר אותו ענין של אקראי (השכרת הדירה) בפרוטרוט, בעוד שהפגישה הדרמטית עם דוברין, וכל שפרון במשמעותה, תיאורה חזיר וקלוש.

ב"סביב מקרה הטבעת" שוב שוגה ברטוב בהזדקקו לטכניקה של "זרם התודעה", וזאת לאחר שנכשל בכך ב"החשבון והנפש". בר-טוב נזקק לטכניקה זו בצורה פשטנית, רשמים, זכרונות ואירועים באים במעורבב ובמערסל, אלא שבניגוד לגדולי היוצרים הנזקקים לטכניקה זו אין בכתיבתו של ברטוב שום זכר לאינטנסיביות שלהם ולמש-עותן של השניות הבודדות המתקשרות כדי מערכת טעונה אסוציאציות. פניותו הרבות של ברטוב אל הקורא בנסותו להסביר לבטים בבחירת הנוסח המתאים לתאור הוויר תיו, אלו לא די שזן מסיחות את הדעת מעיקרו של הסיפור אלא אף מעידות הן על אייכלתו להתמודד עם תכנית שהתווה לעצמו.

דומה כי הרפורטר שבחנן ברטוב (וזכור לו חסד "ארבעה ישראלים וכל אמריקה") גבר על האמן שבו.

* חנוך ברטוב: לב חכמים; ספרית הפועלים/לכל, 1962; 190 עמ'.

מהדורה שניה לכרך הראשון, בצירוף מפתח למאמרי הזוהר, דף בוהר מול דף בתרגום העברי, וכן תיקונים והשלמות. מפעל זה, שהוא עריכה שיטתית ומדעית של עיקר מאמרי הזוהר בתרגום העברי ולפי נושאייהם, תוכנו לכתחילה לשני כרכים. אולם בהמשך העבודה נתרחה היריעה לפרופ' תשבי, ועוד עם זאת המהדורה השניה לכרך הראשון נתבשרנו כי במגירותיו חומר לכרך שלישי ואחרון, שרק עם הופעתו יושלם המפעל.

תכנית הסדרה כולה מצטיירת אפוא כך: הכרך הראשון כולל את התחום שמעבר לאדם, האלהות, סטרא-אחרא ומבנה העולמות העליונים. בכרך נמצא מבוא מקיף לספר הזוהר, מבנהו, פירומו, תולדותיו ומסכת הבקורת עליו. לאחר-מכן נדונה ההשקפה על האלהות לפי בחינותיה השונות: איך-סוף, הספירות, השכינה, השפע והנהגה. סטרא-אחרא — מערכת כוחות הטומאה, שדים ורוחות; בפרקים אלה קובצו רוב הקטעים העוסקים בספירות הטומאה ובקליפות. בסיום הכרך הראשון, תיאור מעשה-בראשית, הבריאה, ומעשה-מרכבה — כיסא-הכבוד, המלאכים וחיות-הקודש, ותיאור עולם ומלואו על רקיעו, שמשו וכוכביו לפי השקפה זוהרית. חלקי הספר וסדרותיו בנויים בדרך זו: מבואות קצרים לכל נושא, ולאחריהם מבהר קטעים מתורגמים עברית, בצירוף חילופי-נוסחאות, ביאורים, הערות שוליים ומראי-מקומות.

הכרך השני שיצא לאור בשנה האחרונה, כולל את תורת-האדם, כלומר האנתרופולוגיה הזוהרית. נושאו העיקריים הם חיי-אדם והתנהגותו המוסרית והדתית. הכרך מחולק לשלושה חלקים. הראשון עוסק בתורת-הנפש לפי מושגי הזוהר: חלקי הנפש ותפקידם, רוח ונשמה, גוף ונשמה, שינה וחלום, ומיתה. החלק השני עיקרו עבודת-הקודש — המשכן ובית-המקדש, התפילה והכוונה; התורה המצוות והחגים. החלק השלישי דן באורח חיי-אדם — תורת-מידות זוהרית; חיי-האישות, יסודם ונהגיהם; צדיקים ורשעים, ופרשת התשובה, תיקון הפגם וכוחה של תשובה.

שדרוש מאמץ גדול כדי להבינם. לצערנו, דומה שמאמץ זה אינו כדאי.

חוסר תשומת-הלב שנוהג נ. שחם במבנה העלילה באחדים מן הסיפורים גובל בזילזול בקורא. עלילת "צעיף הערפל" נקטעת בלי שיותן לעמוד על הגיונה, סיפור-המעשה בנוי קטעים-קטעים שארכם ומקומם כמו נקבעו שרירותית, מהגם שאחדים מהם לא הושלמו כלל. ב"כדורגל" וב"כלב צולע בשדה" קשה למצוא עלילה. בעוד שבראשון באים תיאורי כמה פעולות אלמנטריות לשמש מסגרת למלל איך-סופי, הנה ב"כלב צולע בשדה" לא באו תיאורים כאלה אלא כדי להעלות אנקדוטות אחדות המאירות כביכול אי-אלה צדדים ביחסו של האדם החקלאי והלוחם אל המוות. סיפור-המעשה ב"תמונה בעתון" וב"ריח הדרים" הוא תעתיק לא-נעים של נוסח מוכר המובא מעבר-לים. אם הראשון הוא סיפור-בלשים ביווני, הנה "ריח הדרים" הוא סיפור מתתקן ביותר.

דמויות שמעלה נ. שחם, מושגים ודפוסי-התנהגות שהוא מייחס להן והערכה שהוא מעריך, טבועים בחותמן של גלופות שחוקות. תיאורים כתיאורי תגובתה של הכושיה למ"ג עו של אהובה, כתיאור דיוקנה של המרצה לאמנות, בת השופט, שניסתה "לרדת" להמונים, וכתיאור תגובת הסופר, התעשיין, חבר הקיבוץ והעסקן, להצעתה להנציח זכר קדושי עירייתם — כיוצא בהם קראנו ברפורט-טו'ת עתונאיות, בתסריטים ובפארודיות. הציניות שבה חוזר עליהן נ. שחם יש בה כדי להדהים.

א. ז.

משנת הזוהר

לפני שלש-עשרה שנה יצא כרך ראשון ל"משנת הזוהר", המכיל את גופי מאמרי הזוהר מחולקים לפי ענייניהם, בתרגום עברי של פ. לחובר וישעיה תשבי, בצירוף ביאורים, מבואות וחילופי-נוסחאות מאת ישעיה תשבי. לאחר שמונה שנים יצאה

* נתן שחם: ריח הדרים; ספרית פועלים, תש"ס; 1962: 238 עמ'.